

Всесвітня Література

Липень-серпень, 2016

ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 68829

в школах України

Комарова А.

До 25-річчя Незалежності України

Представляємо підручники із зарубіжної літератури для 8 класу

Календарно-тематичне та орієнтовне планування уроків зарубіжної літератури (8 клас), календарно-тематичне планування уроків російської мови (5 – 8 класи)

ДОКЛАДНІШЕ НА REDPRESA.UA

видавництво
**ПЕДАГОГІЧНА
ПРЕСА**
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО

Видається з 1976 року.
Виходив під назвами: «Русский язык и литература в средних учебных заведениях Украины», «Відродження», «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України», «Всесвітня література в сучасній школі». З липня 2013 р. – «Всесвітня література в школах України».

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 20008 – 9808Р від 25.06.2013 р.

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 68829

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-
ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО**

ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Схвалено вченою радою
Інституту іноземної філології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

**Головний редактор
ТАМАРА ГРЕВЦЕВА**

Редакційна колегія:
КАТЕРИНА БИКОВА,
ЛЮДМИЛА ВОЗНЮК,
ЄВГЕНІЯ ВОЛОЩУК,
ВОЛОДИМИР ГЛАДИШЕВ,
ЄВДОКІЯ ГОЛОБОРОДЬКО,
ЛЮДМИЛА ДАВИДЮК,
МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ,
ОЛЕНА ІСАЄВА,
ЖАННА КЛИМЕНКО,
ЮРІЙ КОВБАСЕНКО,
ЖАННА КОШКІНА,
ЮРІЙ КУЗНЕЦОВ,
ЛІДІЯ МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКА,
ЛЕСЯ МІРОШНИЧЕНКО,
ДМИТРО НАЛИВАЙКО,
ОЛЬГА НІКОЛЕНКО,
НІНА ОЗЕРОВА,
ОЛЕКСАНДР ПРОНКЕВИЧ,
СВІТЛАНА САФАРЯН,
ОЛЬГА СУХОМЛИНСЬКА,
БОРИС ШАЛАГІНОВ,
НЕОНІЛА ШИНКАРУК,
ФЕЛІКС ШТЕЙНБУК

Методична рада:
СВІТЛАНА БАК,
РИТА ЄРОШЕНКО,
ЛІДІЯ ЗІНЕВИЧ,
ЛЮДМИЛА КОВАЛЬОВА,
ІРИНА КУЗЬМЕНЧУК,
ЛЮДМИЛА ЛИСАК,
ЛЮДМИЛА ПАРАМОНОВА,
ОЛЕКСАНДР ПЕРВАК,
ЛЮДМИЛА ПУЛАТОВА,
ОЛЕНА РЕВНІВЦЕВА,
ОЛЬГА СУТУЛА,
ІРИНА ТРИГУБ,
НАТАЛІЯ ХИМЕРА,
ТЕТЯНА ЧЕРЕДНИК,
МАРИНА ЧУБАРОВА,
ВАЛЕНТИНА ЮРЧАК

На с. 1 обкладинки:
мал. **Анастасії Комарової**,
студентки Київської дитячої
Академії мистецтв
(викладач **Г. Ярмоленко**)

Всесвітня Література

В ШКОЛАХ УКРАЇНИ
Щомісячний науково-методичний журнал

№ 7 – 8 (421 – 422). Липень – серпень 2016

ЗМІСТ

НОВА ШКОЛА: ПРАКТИКА, ПРОБЛЕМИ

До 25-річчя Незалежності України

- КЛИМЕНКО Жанна. Шкільний курс «Зарубіжна література» як чинник формування української національної ідентичності учнів 2
- ✓ БИЦЬКО Оксана. «Світ, зітканий з добра і любові»
Методичні рекомендації щодо вивчення творів
Нузета Умерова в загальноосвітніх школах України 8
- ПАЗАНЕНКО Анастасія. Бесконечная (?) боротьба 16

МЕТОДИКА, ПОШУК, ДОСВІД

Представляємо підручники із зарубіжної літератури для 8 класу

- РУДЬ Олена. Головне у підручнику літератури – художній текст 18
- УДОВИЧЕНКО Лариса. Читацькоцентрична модель сучасного підручника із зарубіжної літератури для старших підлітків: концепція, зміст і форма 21
- Конкурс «Книжкова фантазія»**
- ЩУР Володимир. Я – читач 24
- Хроніка**
- ОРЛОВА Ольга. Платформа для апробації передових технологій у галузі мовної та літературної освіти 25
- Творчі завдання для творчих дітей**
- ЯЛТАНЕЦЬ Тетяна. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках зарубіжної літератури
Із досвіду роботи 26
- БАК Світлана. Талант-шоу як нова сходинка до розвитку здібностей 29

МЕТОДИКА, ПОШУК, ДОСВІД: ЗАВТРА – НА УРОК

6 КЛАС

- МОСІЙЧУК Ірина. Нарцис: квітка – лікарська рослина – міфічний герой
Урок за давньогрецьким міфом 31

8 КЛАС

- ПЕРВАК Олександр. Календарно-тематичне планування уроків зарубіжної літератури 35
- ПЕРВАК Олександр, ВІКАРНА Наталія,
ГРУЗЕВИЧ Катерина. Орієнтовне планування уроків зарубіжної літератури 45

РОСІЙСЬКА МОВА В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

- ЗАХОВАЙКО Анна, ЩЕРБАНЬ Светлана,
РОТАНЬ Ірина, ПЕТРЕНКО Татяна,
ПОРТЯННИКОВА Вікторія. Календарно-тематическое планирование уроков русского языка (начало изучения с 5 класса) 89

УДК 373.51: 821

«СВІТ, ЗІТКАНИЙ З ДОБРА І ЛЮБОВІ»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ НУЗЕТА УМЕРОВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Оксана БИЦЬКО, викладач НПУУ ім. М. П. Драгоманова

У статті наголошується на актуальності вивчення в Україні кримськотатарської літератури. Представлено методичні рекомендації до вивчення українських перекладів творів Нузета Умерова в 5 класі загальноосвітньої школи з використанням елементів гри.

Ключові слова: кримські татари (кримці), депортація, геноцид, кримськотатарська мова, кримськотатарська література, український переклад, інокультурний твір, гра, коментар.

Оксана БИЦЬКО

«МИР, СОТКАННЫЙ ИЗ ДОБРА И ЛЮБВИ»

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИЗУЧЕНИЮ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НУЗЕТА УМЕРОВА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ УКРАИНЫ

В статье отмечается актуальность изучения в Украине крымскотатарской литературы. Представлены методические рекомендации к изучению украинских переводов произведений Нузета Умерова в 5 классе общеобразовательной школы с использованием элементов игры.

Ключевые слова: крымские татары (крымцы), депортация, геноцид, крымскотатарский язык, крымскотатарская литература, украинский перевод, инокультурное произведение, игра, комментарий.

Oksana BYTSKO

«THE WORLD, WOVEN OF LOVE AND KINDNESS»

METHODICAL RECOMMENDATIONS FOR THE STUDYING OF NUZET UMEROV'S WORKS IN SECONDARY SCHOOLS OF UKRAINE

The author of the article points out the relevance of studying the Crimean Tatar literature in Ukraine. The article proposes to study in secondary schools some of its Ukrainian translations in the context of other translated works. The article presents methodical recommendations to the study of Nuzet Umerov's works in the 5th grade using some game elements. The author proposes to focus learners on topics of Crimea and cultural relations of the Crimean Tatars and Ukrainians.

Keywords: Crimean Tatars (Crimeans), deportation, genocide, Crimean Tatar language, Crimean Tatar literature, Ukrainian translations, the work of a different culture, game, comment.

29 березня 2016 року на громадських слуханнях, які відбулися в МОН України за участі колишнього Міністра освіти Сергія Квіта та Уповноваженого Президента у справах кримськотатарського народу Мустафи Джемілева, було обговорено проблему відродження й розвитку в Україні **кримськотатарської мови та літератури**. Учасники дискусії дійшли згоди щодо необхідності запровадження в шкільному курсі української літератури спеціальних годин (1–2 на рік) на вивчення кримськотатарської літератури та завершення роботи з укладання відповідного списку програмових творів [12].

Актуальність окресленої проблеми сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву. По-перше, кримські татари, або кримці, є корінним народом Криму, визнаного цивілізованим світом невід'ємною частиною території України (окупація півострова Російською Федерацією лише увиразнила цю ситуацію). Вивчення в українській школі літератури кримських татар буде додатковим, але вагомим чинником, що доводить світу належність Криму Україні, а кримців – співдружності її корінних народів. По-друге, кримськотатарська література – потужна складова духовної спадщини кримців, яка має

значну історичну тяглість, національну своєрідність та загальнолюдську цінність. Її збереження потребує широкої популяризації, адже кримська література зазнала значних втрат і замовчування через колонізаторську й шовіністичну політику Росії стосовно Криму і його корінних мешканців. Формою популяризації кримськотатарської літератури на теренах України мають стати **українські переклади**. Вивчення в перекладах окремих зразків кримськотатарського фольклору та літератури сприятиме зростанню рівня літературної та загальнокультурної компетентності українських школярів, увиразнить факт спорідненості двох корінних народів сучасної України, впливатиме на посилення міжкультурного діалогу в державі, усвідомлення думки, що кримські татари є найбільшим в Криму прихильником ідеї «Крим – Україна». До того ж, воно сприятиме патріотичному вихованню учнів, формуванню в них чіткої громадянської позиції.

Таким чином, вивчення кримськотатарської літератури в школах України має важливе суспільно-політичне та освітньо-виховне значення. Однак ухвалення рішення щодо організації цього процесу на базі шкільного курсу української літератури, яка вивчається в оригіналах та спрямована на формування етнічної й громадянської ідентичності учнів, викликає багато сумнівів. Більш природним таке вивчення, на нашу думку, було б у межах іншого літературного курсу, головним предметом якого є **українські переклади**, що яскраво репрезентують надбання світового красного письменства. Як відомо, вчителі-«зарубіжники» мають значний досвід роботи з **інокультурними** (відносно української) **перекладними творами** та зазвичай володіють відповідними технологіями, пропонованими сучасною методичною наукою. На жаль, поспішне перейменування курсу «Світова література» на «Зарубіжна література» унеможливило (із зрозумілих причин) появу в його межах кримськотатарських художніх творів. Вирішенню питання, на нашу думку, сприяло б або відновлення старої назви курсу («Світова література»), або корекція нової на «Зарубіжна література та література етнічних спільнот (груп, національних меншин, народів) України», або зміна назви на «Перекладна література України» чи «Література зарубіжжя та етнічних меншин України», або відновлення первісної назви курсу («Література народів світу»).

Аналіз науково-методичних джерел виявив майже повну відсутність інтересу дослідників до питання вивчення кримськотатарської літератури в школах України (крім шкіл та класів з кримськотатарською мовою навчання). Така

ситуація склалася через те, що твори кримськотатарської літератури ніколи не були представлені в жодній із програм двох шкільних літературних курсів. Винятком стала лише програма інтегрованого курсу «Література (російська та світова)» (2012 р., уклад. О. Ісаєва, Ж. Клименко та ін.), яка передбачила таку можливість. У розділі «Казки народів світу» (5 клас) серед творів, що пропонуються до вивчення за вибором учителя, є кримськотатарська казка «Мудрий ішак» [9]. А у рубриці «Для позакласного та сімейного читання» до розділу «Чтобы знать и помнить...» (7 клас) з'явилося відоме оповідання Ервіна Умерова «Самотність» [там само]. Перший із зазначених творів увійшов до окремих шкільних підручників курсу [4; 8]. Другий, на жаль, випав зі скороченого варіанта програми (2015 р.). Оновлений варіант програм інтегрованого курсу для 10–11 класів (2016 р.) також містить певні новації. На нараді з питань мовно-літературної освіти в ЗНЗ, що відбулася в МОН України 3 червня поточного року за головуванням заступника Міністра освіти і науки П. Хобзея, авторами програми О. Ісаєвою та Ж. Клименко було анонсовано запровадження до вивчення окремих поезій кримськотатарського просвітника Ісмаїла Гаспринського (10 клас) та сучасної поетеси Лілі Буджурової (11 клас).

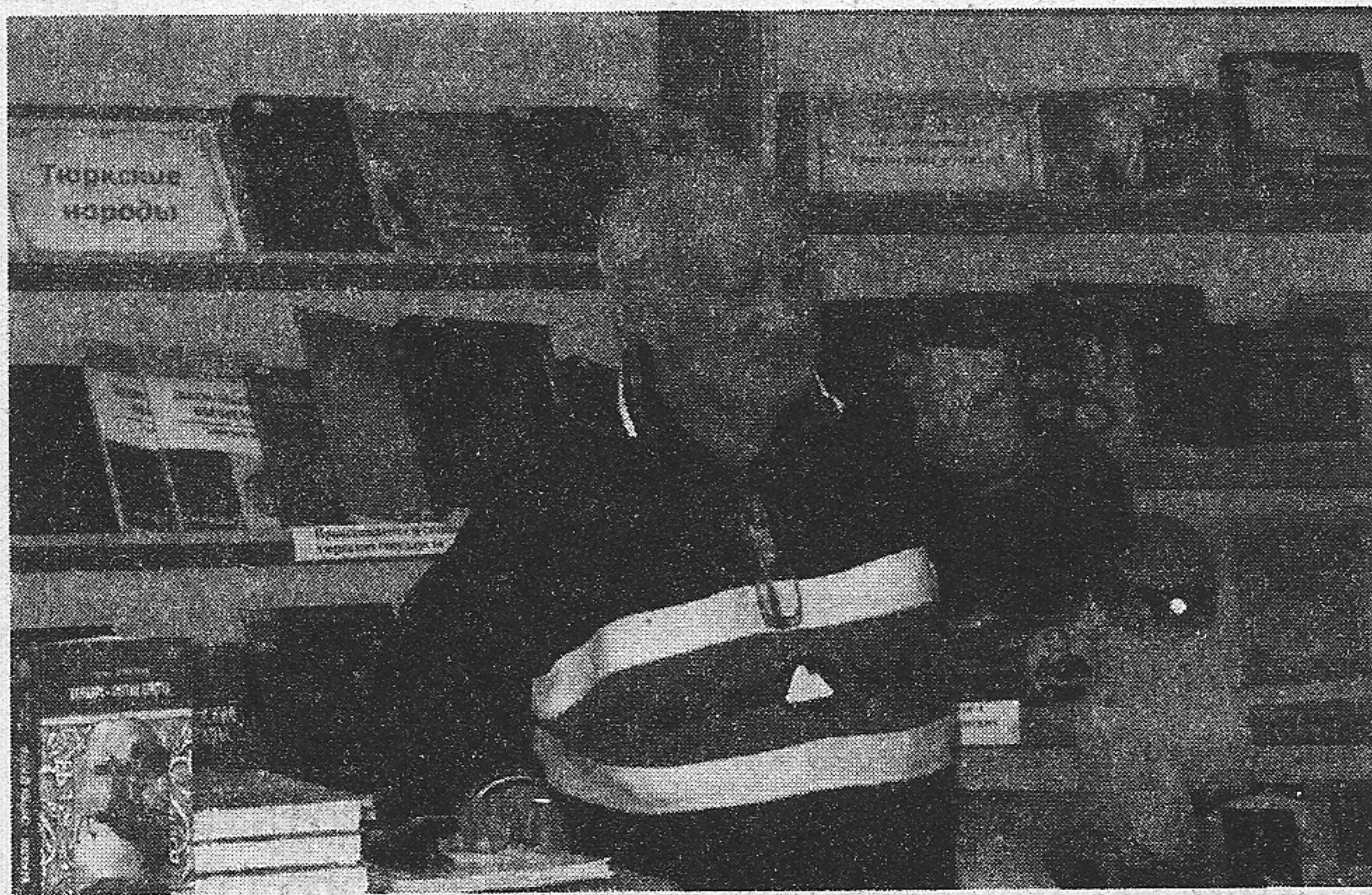
2011 р. ми здійснили спробу розробити зміст та методикку вивчення кримськотатарської літератури в школах з українською мовою навчання. У низці статей [1; 2; 3] нами було окреслено коло поетичних та прозових творів (фольклорних і авторських), які є репрезентативними щодо феномену кримськотатарської літератури, доступними для читання **інофонами** та наявними в адекватних українських перекладах, запропоновано методичні поради до організації їх шкільного вивчення. Зокрема, під час вивчення фольклорних творів етнічних кримців наголошується на важливості висвітлення їх **краєзнавчого контексту** [3]. Із кримськотатарської поезії було запропоновано до шкільного вивчення окремі твори поезії ханського періоду, яка яскраво демонструє досягнення поетичної думки кримців [2]. Із прози було відібрано кілька творів, спроможних репрезентувати учням її провідну тематику, як то **депортація** та **репатріація** кримськотатарського народу [1]. Однак творчість Нузета Умерова досі не перебувала в центрі нашої уваги, хоча і була дотично представлена [3].

Мета статті – подати методичні рекомендації до організації шкільного вивчення творів Нузета Умерова в українських перекладах.

Перше знайомство учнів середніх загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання із

творчою спадщиною Нузета Умерова доречно організувати в **5 класі**. Для текстуального вивчення візьмемо окремі зразки його поезії та прози для дітей, зокрема вірш **«Мати-земля»** та оповідання **«Диктант»**.

Готуючись до уроку, вчителю необхідно попрацювати над осмисленням життєвого й творчого шляху письменника, подолати наявні лакуни у фаховій підготовці з цього питання. Аналіз низки друкованих та електронних видань [5; 6; 7; 10; 13; 14, 783] дає змогу виокремити такі важливі складові його життєвої та творчої біографії:

Нузет Умеров, або **Нузет Омер** (останній варіант написання прізвища діяча представлено у відомій антології «Окрушина сонця» [14, 539–557]) – сучасний кримськотатарський письменник (поет, прозаїк, драматург), перекладач, журналіст. Його життя яскраво репрезентує долю талановитого й багатостраждального кримськотатарського народу.

Значна частина життєвого шляху письменника пов'язана з Сімферополем – культурно-економічним центром Криму. Саме тут 1931 р. народився майбутній письменник. Звідси в травні 1944 р. його разом із родиною було депортовано до Узбекистану. Сюди він повернувся після вигнання. Тут мешкає і сьогодні.

Ще в дитинстві Нузет відчув непереборну тягу до віршування, яка й привела його 1958 р. до Літературного інституту ім. О. М. Горького в Москві. Після закінчення вишу в 1963 р. Умеров працював в Алма-Аті, а потім – Ташкенті. Обіймав низку важливих посад: головного редактора Держкомітету у справах друку Казахстану, завідувача відділу Алматинського видавництва «Жазушы» («Письменник»), заступника головного режисера Державного Академічного театру опери і балету ім. А. Навої в Ташкенті та ін. А головне – писав та перекладав.

Отримання Україною статусу незалежної держави та заклика українського уряду до повернення депортованих з Криму народів уможливили здійснення давньої мрії Н. Умерова: 1992 року разом з очолюваною ним кримськотатарською газетою «Янъы дюнъя» («Новий світ») він повертається на батьківщину, де продовжує творчу діяльність. За час

проживання в Україні Н. Умеров став головою Спільки кримськотатарських письменників, академіком Кримської літературної академії, членом Національної спілки письменників України (з 1993 р.), заслуженим журналістом України. З його ініціативи в Криму було започатковано журнал для дітей «Йылдызчыкъ-Зірочка» (у співпраці з письменниками Д. Кононенком, В. Басировим та А. Валієвим), а також дитячу газету «Балалар дюнъясы – Дитячий світ – Мир детства» (додаток до газети «Янъы дюнъя»).

Творчий доробок митця свідчить про широке коло його інтересів: художні твори для дітей та дорослих; переклади з казахської, узбецької, татарської та російської мов; сценарії до мультфільмів та телефільмів; тексти пісень, що народилися у співпраці з композитором Едіпом Асановим; публіцистика; навчальна література (взяв участь у створенні першого після Другої світової війни кримськотатарського букваря «Еліфбе»). Жанрову палітру письменника складають вірші, поеми, оповідання, повісті, романи, легенди, казки, г'єси, гуморески.

Найбільш відомий Нузет Умеров як дитячий поет і письменник. Він вважається засновником сучасного напрямку в кримськотатарській літературі для дітей [10]. На сторінках дитячих творів Умерова знайшла відображення трагічна історія кримців, їхня культура, особливості національного характеру та світогляду. Основним героєм його творів є *дитина*, яка пізнає світ, де кримські татари співіснують з представниками інших національностей та вкотре вкорінюються в свою історичну землю, відкриває для себе традиції свого народу, допомагає воз'єднанню поколінь, вибудовує стосунки з сусідами, обстоює моральні цінності, що дісталися у спадщину від старшого покоління, виявляє ініціативу та рішучість у боротьбі за торжество правди і справедливості. Саме у сприйнятті дитини, сповненої оптимізму, віри в людину та власні сили, представлено події в багатьох творах письменника.

Українські переклади дитячих творів Нузета Умерова, виконані **Данилом Кононенком** та **Ольгою Тимохіною**, побачили світ у різних виданнях:

I. Окремі видання:

Меним достум Руслан: Икяелер ве масаллар – Мій друг Руслан: Оповідання і казки / Пер. з кримськотатар. Д. Кононенка. – Сімферополь: Сонат, 2000. – 207 с.

• Моя Батьківщина: Вірші і казки / Пер. з кримськотатар. О. Тимохіної. – Сімферополь: Доля, 2002. – 128 с.

• Ведмідь-гора: вірші, оповідання та казки: Пер. з кримськотатар. Д. Кононенка та О. Тимохіної. – Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2010. – 195 с.

II. В антології кримськотатарської поезії «Окрушина сонця»:

Ватаным – Мати-земля. Гедже – Ніч. Бақъа – Жаба. Бостанджы – Місяць. Чиберек – Чебуреки.

Юзюм – Виноград. Алтын кузь – Золота осінь. Батыр – Богатир. Чобан – Чабан. Къазан – Казан: Шиирлер (Вірши) / Пер. з кримськотатар. О. Тимохіної // Окружина сонця: Антол. кримськотатар. поезії XIII – XX ст. / Упоряд.: М. Мірошніченко, Ю. Кандим; Вступ. ст. М. Мірошніченка. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2003. – С. 538–557.

III. У періодичних виданнях: «Йылдызчыкъ – Зірочка», «Кримська світлиця», «Веселочка», «Крымские известия», «Соняшник», «Балалар донъясы – Дитячий світ – Мир дитинства», «Дивосвіт»¹.

Дібрати фотоматеріал до уроку, здатний унаочнити образ кримськотатарського письменника, вчителю допоможе «Біобібліографічний міні-довідник», який можна знайти на сайті Кримської республіканської дитячої бібліотеки ім. В. М. Орлова [13].

Урок з вивчення окремих дитячих творів письменника доречно назвати метафорично – **«Голос рідного Криму та голос дитинства у творах Нузета Умерова»**. Його м е т а – сформулювати загальне уявлення п'ятикласників про дитячу творчість Н. Умерова, уявити її зв'язок із рідним для нього Кримом. Із метою унаочнення необхідної інформації урок доречно організувати з мультимедійною підтримкою.

Розпочати урок пропонуємо зі створення атмосфери **гри**, яка допоможе учням психологічно налаштуватися на сприймання дитячої літератури. Запропонуємо їм уявити себе **детективами** і визначити, що спільного між кількома продемонстрованими світлинами. У ході «розслідування» учні доходять висновку, що фотографія поєднує постать однієї й тієї самої людини. Учитель стисло **коментує**: «Ця людина – поет і письменник Нузет Умеров». Продовжити учнівський пошук дасть змогу **демонстрація фотопортрета** усміхненого письменника та наступне **завдання вчителя**: «Уявіть, що ви психологи – знавці людських душ. Подивіться уважно на портрет письменника та надайте свій висновок щодо рис його вдачі».

Перейти до сприймання першого твору Н. Умерова допоможе **випереджальне завдання**: «Більше про письменника розповість його творчість. Уявіть себе вченими-дослідниками та уважно послушайте вірш Умерова **«Мати-земля»** в перекладі Ольги Тимохіної. Спробуйте визначити, про яку саме землю ідеться у творі». Текст вірша доречно подати учням у формі **виразного читання вчителем**, а ще краще – **читання напам'ять**:

На світанку я вийшов
У тихі поля,
Де жита спраглу душу чарують.
Батьківцино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!

Я на берег прийшов,
Море зір звеселя,
І прибоєм стріча-салютує!
Батьківцино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!

Над Ай-Петрі стрімким,
Сонце птахом кружля,
Я у гори піду, помандрую.
Батьківцино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!²

У ході **обговорення прочитаного** звертається увага учнів на два аспекти твору: природний ландшафт та почуття й поведінку автора. Учні знаходять у тексті елементи природи рідного для нього краю: «тихі поля», берег, море, прибіж, гори, сонце; за допомогою вчителя пояснюють, що згадуваний «стрімкий» Ай-Петрі, над яким «сонце птахом кружля», – одна зі скелястих вершин Кримських гір, розташованих на півдні Кримського півострова. Ай-Петрі часто порівнюють із зубами дракона, що здіймається над яйлою (гірською рівниною). Таким чином, батьківщиною Нузета Умерова є Крим, а він сам – представник його корінного народу – **кримських татар**, або **кримців**. Твір сповнений почуття глибокої синівської любові й пошани до рідної матері-землі – Криму. Автор не відділяє себе від рідного пейзажу, звертається до землі, як до матері, висловлює готовність цілувати її руки (у традиціях Сходу це демонстрація поваги молодшого щодо старшого). У ході бесіди буде доречно **актуалізувати знання та життєві враження** учнів, пов'язані з Кримом.

Плавню перейти до наступної частини уроку й одночасно зберегти його ігрове напруження дасть змогу **неповне оголошення теми-назви уроку** (під час оголошення опускаємо слово «дитинства»). Запропонуємо учням пофантазувати над другим «голосом», який поки що залишається за лаштунками теми-назви уроку. Посилити, а можливо й подолати лакуну учням допоможе **епіграф до уроку** – слова поета Валерія Басирова: «Так хто він? Я сказав би – людина, заглиблена у життя. Він створив світ, зітканий з добра і любові» (цит. за [5, 3]). Учні самостійно

¹ Повний список перекладів Нузета Умерова, що побачили світ у періодичних виданнях, див. тут [13].

² Текст вірша подано за виданням [14, 539].

читають та коментують зміст епіграфа, висловлюють припущення, про який саме світ ідеться. Можливо, хтось із них пояснить, що «світ, зітканий з добра і любові» – це світ дитинства. Учитель в художній формі дає їм **цільову настанову**: разом розкрити таємницю світу кримськотатарського поета й письменника та спробувати переконатися у правоті слів В. Басирова.

Сформувані уявлення про життєвий шлях письменника учням допоможе **розповідь учителя з елементами бесіди** (остання забезпечить збереження евристично-ігрового характеру уроку):

– Як ви думаєте, в якому саме відомому місті Криму народився і живе зараз кримськотатарський письменник Нузет Умеров? Зауважимо, що кримськотатарською це місто називається Акъмесджит (Aqmescit), що буквально означає «біла мечеть».

(Сімферополь).

– Тринадцятирічним хлопчиком Нузет розділив долю свого багатостраждального народу та майже півстоліття був розлучений із батьківщиною. Про яку подію йдеться?

(Депортація кримських татар у травні 1944 р.)

– Ще в дитинстві Нузет відчув у собі непереможний потяг до віршування. 1958 р. він вступив до московського вишу, який навчає робити це професійно. Як, на вашу думку, може називатися такий інститут?

(Літературний інститут ім. О. М. Горького).

– Лише 1992 р. письменник зміг повернутися на батьківщину, в рідне йому місто. Яка відома кожному українцю історична подія уможливила його повернення?

(1991 р. Україна отримала статус незалежної держави, а Крим – автономної республіки в її складі).

– Роздивіться обкладинки книжок Нузета Умерова. Що їх поєднує?

(Усі три книги є дитячими, до того ж надруковані українською мовою).

У ході розповіді важливо надати учням **лінгвоісторичний коментар**: «Депортація (примусове виселення) з Криму кримських татар та деяких інших етнічних груп була розпочата військами НКВС 18 травня 1944 року. Приводом для депортації стало огульне звинувачення цілого народу у співпраці з ворогом під час окупації півострова. Депортовані перевозилися в товарних вагонах до Узбекистану та Казахстану. Значна їх частина загинула в дорозі. Кримцям було категорично заборонено покидати місця депортації та повертатися до Криму. В сучасній Україні ця трагічна подія офіційно визнана **геноцидом** (цілеспрямованим знищенням), а 18 травня оголошено **Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу**».

Доречною буде і демонстрація на великому екрані відповідних зображень: Сімферополь, плакат про депортацію кримських татар, Літературний інститут ім. О. М. Горького, обкладинки українських видань дитячих творів Нузета Умерова. Такий **ілюстративний коментар** не лише допоможе учням краще уявити основні віхи життя письменника, а й підкаже шлях до відповіді. Додатковою підказкою стануть підписи до зображень, що з'являтимуться на екрані після спроб учнів ідентифікувати їх.

До текстуального вивчення пропонуємо відоме оповідання Нузета Умерова «Диктант», не лише близьке п'ятикласникам за тематикою, а й здатне підвести їх до усвідомлення культурно-історичних зв'язків українського та кримськотатарського народів. Сприймання твору організуємо в формі **читання за ролями** групою «акторів» (заздалегідь підготовлених учнів) або ж **прослуховування аудіозапису** твору в їх виконанні. Розподіл ролей буде таким: Руслан (він же автор) – головний герой твору; Руслана Каралець – руда дівчинка, сусідка героя за партою; вчителька української мови; Русланова бабуся; клас (разом читають усі «актори»).

ДИКТАНТ

Середньої школи в нашому селі нема, тому першого вересня я йду в сусіднє село: там є середня школа. Йду і рахую: туди два кілометри, назад два кілометри. Двічі по два–чотири. За тиждень це буде двадцять чотири, за місяць дев'яносто шість, а за рік тисячу з гаком... Так можна і земну кулю обійти.

Мене записали в п'ятий «Б». Поки записували – пролунав дзвоник і я запізнився на перший урок. Я зайшов у клас і голосно сказав: «Добрий день!» Весь клас підвівся на ноги і хором відповів: «Доброго дня, пане директор. Телепнем я ніколи не був, тому відразу зметикував: повинен був прийти директор, а прийшов я.

Вчителька записала моє прізвище, зиркнула на парту біля вікна, де сиділа руда-руда дівчинка, і ткнула указкою:

– Можете зайняти вільне місце.

По класу прокотився смішок. Я не телепень, але я нічого не зрозумів, а поки метикував, до класу ввійшов директор.

На перерві моя руденька сусідка тихо запитала:

– А як тебе звати?

– Руслан! – голосно відповів я.

Весь клас чомусь розсміявся. Я не телепень, але я нічого не зрозумів і тихенько запитав у сусідки:

– А тебе як звати?

– Руслана...

Все зрозуміло. Тепер нас почнуть дражнити. Добре, що хоч не Людмила, як у Пушкіна... Руслан і Людмила. Я помітив, що сусідка зникла і тому запитав:

– А прізвище?

– Каралець...

– Як ти сказала? – здивувався я.
 – Ка-ра-лець... А що?
 – Нічого. Моя бабуся народилася в селі Каралез. Це за Бахчисараєм...

– Дивно... – промовила вона, і я в знак згоди кивнув головою. – Я й не знала, що в Криму є таке село...

В нас кожного дня по шість уроків. Не школа, а університет. Перший урок – українська мова. Останній – кримськотатарська, а між ними ще й англійська... Цікаво, якщо змішати три мови, що вийде? Певне, вінегрет...

Українська мова мені дається легко. Я навіть пісню вивчив «Дивлюсь я на небо та й думку гьдаю». Весь клас співає «гадаю», а я – «гьдаю». Вчителька каже, що я єдиний співаю правильно...

На перерві Руслана пригощає мене яблуком, але я ввічливо відмовляюсь. Тут тільки дай привід – відразу весь клас почне дражнитись «Руслан і Руслана – закоханих пара...» Тому я мушу поводитись обережно і дипломатично, як посол дружньої держави.

У п'ятницю вчителька попередила, що в понеділок будемо писати диктант. Я як почув слово «диктант», мені стало кепсько: закололо в боку, в животі, засвистіло у правому вусі. У мене погана звичка: як чую, так і пишу. Отож, диктант для мене все одно, що пірнати з мосту: хочеш не хочеш, очі самі заплющуються... Я в житті більше трійки з мінусом за диктанти не отримував.

У понеділок я йшов у школу з твердим наміром бути дуже уважним і писати не так, як чую, а так, як диктує вчителька.

Сиджу. Пишу. І раптом у мене засвистіло в лівому вусі: вчителька почала вимовляти татарські слова: «Кішка лежить на килимі...» «Кішка лежить» – це по-українськи, а «килим» – по-татарськи. Може, вчительки змовилися зробити один диктант двома мовами?.. Скоса зиркаю на свою руду сусідку: та пише і нічому не дивується. Слухаю далі:

– Весною на баштані посадили гарбузи й кавуни...

Знову здіймаю на вчительку здивовано очі: українською «баштан», татарською «бостан». По-українськи «гарбуз», по-татарськи «кьарпуз»... А «кавун» взагалі пишеться одинаково...

Зробивши паузу, вчителька мимохідь пояснює нам, що українською «гарбуз» – це те, що російською «тыква», а «кавун»- «арбуз». От здорово! А по-татарськи «кьарпуз» – це «арбуз», а «кавун» – «диня». «Гарбуз» або «тыква» – по-татарськи «кьабакь».

Виходить, що колись, десь і хтось переплутав. Або татарин, або українець. А потім так і пішло...

Гаразд, думаю, мене не проведеш... писатиму так, як каже вчителька. Пишу далі: «Ненька повела внука на майдан»... Ач! Не вистачає мені цієї нені вдома! Бабуся ще й досі співає мені на сон «ай-нені», свою улюблену колискову пісню, ніяк не хоче зрозуміти, що я давно вже не дитсадівського віку. Ну, гаразд, «нені», а «майдан»? Як писати – «майдан» чи «мейдан»? По-татарськи «мейдан», а вчителька сказала «майдан»... Так і напишу.

Далі: «Гайдамака зістрибнув з мажари, поправив пояс і голосно гукнув: «Шановні панове!»

Ні, вони справді змовились ці наші вчительки! Що коли й англійка до них приєднається... Я тяжко зітхаю і дивлюся на вчительку з докором. Чи знає вона, що по-татарськи «гайдамака» – це розбійник. В Криму колись жив відомий розбійник і звали його Алім-айдамакь. І про «мажару» я знаю. «Мажара» – це віз з великими колесами. В мажару запрягали волів і возили сіно й соломку, А ось слова «панове» у нас нема. Щоправда, мама любить повторяти «пан або пропав...» Далі: «Козак дістав з кисета люльку, тютюн...» Тут щось не так... Я остаточно переконуюсь, що вони змовились. «Козак» – це кьзакь! Вільний, як птах! «Кисет» – це кисет. «Тютюн» – це тютюн. От тільки слово «люлька»... Але я відразу ж здогадався, що це не та люлька, в якій дітей колишуть, а козацька люлька для куріння...

Диктант я написав. Здав – і мерщій додому. Ходжу довкола бабусі, уважно вивчаючи з усіх боків. Бабуся зиркнула на мене поверх окулярів:

– Руслане, внучку, що з тобою?

– Зі мною, бабуся нічого, а ось з вами не все ясно...

– Як це? – здивувалася бабуся, поправляючи окуляри.

– Скажіть мені чесно... – бабуся відразу насторожується – чому ви назвали мене Русланом?

– Як це чому?! Мені дуже подобається це ім'я.

– Але це ж ім'я не татарське!

– Чому не татарське! Татарське і дуже давнє. Раніше наші предки, яких називали половцями, жили по сусідству з руським народом, так у старовину називали українців. І якщо половець одружувався з україночкою, то первістка називали руський хлопчик – Руслан.

Все ясно. Я сідаю побіля бабусі і запитую пошепки:

– Скажіть, бабуся, чесно, у нас в роду були українці?

– Не знаю! – розводить бабуся руками.

– Як це не знаєте! – обурююсь я. – Звідки ж тоді стільки однакових слів?! І чому мою руду сусідку по парті звати так само, як і мене – Руслана? І знаєте, яке в неї прізвище? Таке ж, як і назва вашого рідного села – Каралез!

Я переповідаю бабусі свій перший диктант на українській мові, і бабусині окуляри опускаються на самісінький кінчик носа. «Навіть слово «нені» є!» – додаю я, і бабусині окуляри падають на підлогу.

– Давай, внучку, дочекаємось тьотю Наджіє і запитаємо в неї. Вона ж вчитель історії, мусить знати...

Тьотя Наджіє – менша дочка моєї бабусі. Вона живе й працює в Сімферополі і приїде до нас не раніше неділі...

Дорогою в школу я наздоганяю Руслану і допомагаю їй нести портфель, набитий підручниками. Тепер я повинен ставитись до неї по-особливому, а раптом вона виявиться моєю найближчого родичкою? І взагалі, вона мені дуже подобається. У неї веснянки на носі поблискують, як золоті монетки... Якщо будуть дражнитись – нехай дражняться...

Зате як гарно звучить: Руслан і Руслана.

Між іншим, за диктант я отримав п'ятірку. Це перша п'ятірка в моєму житті. П'ятірка за диктант³.

³Текст твору подано за виданням [11, 37–41].

– Чи сподобалося вам оповідання Нузета Умерова? Чим саме? Що нового про українців та кримських татар ви для себе дізналися?

– Хто є головним героєм твору? Що ви про нього знаєте? Опишіть, яким ви його уявили. Назвіть риси вдачі героя.

– Перекажіть історію, покладену в основу сюжету оповідання.

– Простежте за текстом, як змінилося ставлення героя до рудої дівчинки Руслани Каралець. Чим ви це пояснюєте?

– Що, на вашу думку, допомогло хлопчику вперше в житті отримати «5» за диктант з української мови?

На завершення запропонуємо учням уявити себе перекладачами та спробувати перекласти кілька відомих їм з оповідання Н. Умерова кримськотатарських слів. Роботу проведемо в такій послідовності: учитель диктує слова, а учні мовчки записують їх українські відповідники. Під час перевірки буде доречно продемонструвати порівняльну таблицю (поступово проявляючи окремі її позиції):

Кримськотатарські слова (латиниця)	Кримськотатарські слова (кирилиця)	Український переклад
kılın	килим	килим
qavun-qarpız bostanı	бостан	баштан
qabaq	кабакь	гарбуз
kazak	къзак	козак
qarpız	къарпуз	кавун
qavun	кавун	диня
meydan	мейдан	майдан

Запитаємо учнів: «Які ще кримськотатарські слова почув хлопчик в тексті українського диктанту? У чому особливість кримськотатарської абетки? Як називається людина, яка подарувала нам можливість прочитати твір українською мовою?»

• Узагальнювальна бесіда.

– Так які голоси ми почули в прочитаних творах Нузета Умерова?

– Чому, на вашу думку, вчать кожного з нас його твори?

– А який урок ви винесли з розповідей про життя кримськотатарського письменника?

Завершальним акордом уроку стане **слово вчителя**: «Наостанок хочу додати, що 13 листопада 2016 р. видатному сину кримськотатарського народу та доброму другу дітей Нузету Умерову виповниться **85 років**. Спо-

діваємося, він святкуватиме свій поважний ювілей у вільному від окупантів Криму разом з усією Україною».

Домашнє завдання має продовжити ігровий характер уроку. Запропонуємо учням обрати собі «роль» та відповідне їй завдання: «художникам»: намалювати героїв твору; «письменникам»: дописати до оповідання Н. Умерова фрагмент «Розмова Руслана з тіткою Наджіє»; «декламаторам»: вивчити напам'ять вірш Н. Умерова «Мати-земля» та підготувати його мелодекламацію (у співпраці з «дизайнером»); «комп'ютерним дизайнером»: підготувати відеоряд та музичний супровід до мелодекламації вірша Н. Умерова «Мати-земля»; «літературним критикам»: прочитати оповідання Нузета Умерова «Лист до Президента»⁴ та підготувати усний відгук на нього; «лінгвістам»: знайти на сайті електронної бібліотеки «Чтиво» «Українсько-кримськотатарський словник» (уклад. В. Міреєв та С. Усеїнов)⁵ та виявити нові приклади тюркізмів, спільних для української та кримськотатарської мов.

Продовжити ознайомлення учнів із творчістю Нузета Умерова можна уроці **позакласного читання**, який проведемо на основі перевірки вищезазначених домашніх завдань. Як і попередній, він матиме евристично-ігровий характер. Родзинкою заняття в ході обговорення оповідання «Лист до Президента» може стати таке запитання: «Про що б ви розповіли Президенту України у власному листі до нього? А про що б ви написали автору прочитаних вами творів?»

Висновок. Вивчення окремих творів Нузета Умерова в школах з українською мовою навчання є актуальним і потребує вирішення на програмовому рівні. Роботу над вивченням теми варто проводити в умовах ігрової ситуації та спрямовувати її на розширення знань учнів про Крим і його корінний народ, усвідомлення історико-культурних зв'язків кримців та українців. Такий підхід сприятиме ефективному засвоєнню знань п'ятикласниками та їх патріотичному вихованню.

Перспективним вбачається розробка методичних рекомендацій щодо вивчення інших творів Нузета Умерова в школах України, зокрема оповідання «Лист до Президента», казки «Королівство блакитних троянд» та ін.

⁴Див. за вид. [11, 15–21].

⁵Словник можна знайти на сторінці електронної бібліотеки «Чтиво» за посиланням: http://chtyvo.org.ua/authors/Myreiev_Vadym/Ukrainisko-krymskotatarskyi_slovyk/

ЛІТЕРАТУРА

1. Б и ц ь к о О. К. Методичні рекомендації до вивчення кримськотатарської прози в загально-освітніх школах України [Електронний ресурс] // Народна освіта: Науково-методичний електронний педагогічний журнал. – 2011. – № 2 (14). – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vypysku/14/statti/bicko.htm. – Заголовок з екрану.

2. Б и ц ь к о О. К. Трояндовий сад кримськотатарської поезії (Методичні рекомендації до вивчення в школі) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 11–12. – С. 26–30.

3. Б и ц ь к о О. К. Шкільне вивчення кримськотатарського фольклору в контексті літературного краєзнавства // Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. праць / Ред. колегія: О. М. Куцевол (голов. ред.). – Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2011. – С. 112–119.

4. Б о н д а р е в а Е. Е. Литература (русская и мировая). Е. Е. Бондаренко, Н. И. Ильинская, В. И. Маципура, Г. В. Битковская. 5 класс: Учебник. – К. : Грамота, 2013. – С. 64–65.

5. В е л і є в А. Поет-казкар: До 75-річчя поета і прозаїка Нузета Умерова // Кримський діалог. – 2006. – 11 лист. – С. 3.

6. Г е р а с и м о в а Л. «Кто Умерова не знает? Да, Нузета знают все!» [Електронний ресурс] // Alem-i Medeniye: Сайт. – Режим доступу: <http://medeniye.org/ru/node/949#comment-2227>.

7. Г о р д і є н к о Т. Творчі шляхи Нузета Умерова [Електронний ресурс] // Флот України: Газета. – Режим доступу: http://fleet.sebastopol.ua/articles/TVORCHI_ShLYANI_NUZETA_UMEROVA/. – Заголовок з екрану.

8. И с а е в а Е. А. Литература (русская и мировая). 5 класс: Учебник. Е. А. Исаева, Ж. В. Клименко. – Харьков : Сиция, 2013. – С. 81–82.

9. Литература (русская и мировая). 5–9 классы: Программа для общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / Сост.: Е. Иса-

ева, Ж. Клименко, О. Корниенко и др. // Русский язык, Литература, Українська мова: Программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 5–9 классы. – К. : Вид. дім «Освіта», 2012. – С. 80–129.

10. М а р ч е н к о Н. Нузет Умеров. «Ведмідь-гора» [Електронний ресурс] // Ключ: сайт. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/67>. – Заголовок з екрану.

11. М е н и м достум Руслан: Икяелер ве масаллар – Мій друг Руслан: Оповідання і казки / Пер. з кримськотатар. Д. Кононенко. – Симферополь: Сонат, 2000. – 208 с.

12. МОН приділяє значну увагу питанню освіти та розвитку кримськотатарської мови і культури [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України: Сайт. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/03/29/mon-pridilyae-osoblivu-uvagu-pitannu-rozvitku-osviti-krimskotatarskogo-narodu/>. – Заголовок з екрану.

13. Нузет Умеров: Библиографический минисправочник [Електронний ресурс] / КРДБ им. В. Н. Орлова; Сост. О. В. Чернецкая, А. И. Олейникова. – Симферополь, 2006. – 53 с. – (Крымские писатели-юбиляры – детям и подросткам). – Режим доступу: <http://topreferat.znate.ru/docs/index-53050.html>. – Заголовок з екрану.

14. Окружина сонця: Антол. кримськотатар. поезії XIII – XX ст. / Упоряд.: М. Мірошніченко, Ю. Кандим; Вступ. ст. М. Мірошніченка. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2003. – 792 с.

15. Українсько-кримськотатарський словник [Електронний ресурс] // Читиво: Електронна бібліотека. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Myreiev_Vadym/Ukrainsko-krymskotatarskyi_slovnyk/. – Заголовок з екрану.

16. Ч а у ш М. «Бідна моя Україна»: кримський поет пішов із життя зі словами про батьківщину [Електронний ресурс] // Крим.Реаліі: Сайт. – Режим доступу: <http://ua.krymr.com/a/26797074.html>. – Заголовок з екрану.

ЗАРУБІЖНІ ПОЕТИ – ПРО УКРАЇНУ

Еміліан Буков

Вона

Семибарвна, як райдуга в небесах, –
І все ж єдина.
Вікова – у горах, зелених лісах
І при долинах...
Виноградні ділянки – потонеш,
П'янять, як дурман,
Хвилі жита – не прози –
Поезії океан.
І зливаються піснею в різномовному хорі
Рев моторів із мислею лабораторій.
Щомиті дзвенить, летить у блакить,
Взимку, в жнива співа.
Тремтить в поетичному рядку натхненно,
Як на скроні – вена.
Її пісня за серце хапає –

Виростають у серця крила,
Над просторами тисячомилля
Ти летиш далеко й безкрає...
Тривога вітрів – як поглянеш,
Зливаючи хрестоматійний глянєць,
На її танець...
Вві сні, наяву – потоками,
В жилах – вогонь од пісні,
І ти не можеш в неспокої
Більше устоять на місці.
...Самими віками виміряна,
Розкрилена од вітровіння,
Вона – молода і вимріяна,
Сьогоднішня Україна.

Переклад з молдовської
Б. Степанюка